

VILÁG- TÖRTÉNET

7. (39.) évfolyam 2017. 4

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

STEVE TAMARI

ARAB NEMZETI TUDAT A KORA ÚJKORI SZÍRIÁBAN

SÓGOR DÁNIEL

SZÍRIA – EGY ÚTJÁT KERESŐ RÉGI-ÚJ ORSZÁG

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN

A SZOVJETUNIÓ ÉS OROSZORSZÁG A KÖZEL-KELETEN

VARGA GERGELY

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS SZÍRIA KAPCSOLATAI
A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

N. RÓZSA ERZSÉBET

FELKELŐK, TERRORISTÁK ÉS AZ ÁLLAMI ERŐSZAK
A SZÍRIAI KONFLIKTUSBAN

SZEMLE

SZMUTKÓ SÁNDOR, TÓZSA-RIGÓ ATTILA, VUKMAN PÉTER ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

7. (39.) évfolyam 2017. 4.

TARTALOM

Asszíriától Szíriáig. Dilemmák és útkeresések a szír államiság idején (Bíró László) 505

Tanulmányok

Steve Tamari: Arab nemzeti tudat a kora újkori Szíriában 511

Horváth Máté: Szíria heterodox vallási közösségei 523

Ferwagner Péter Ákos: A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten.
Az 1925–1927-i szíriai felkelés 545

Sógor Dániel: Szíria – egy útját kereső régi-új ország 575

Sz. Bíró Zoltán: A Szovjetunió és Oroszország a Közel-Keleten 597

Varga Gergely: Az Egyesült Államok és Szíria kapcsolatai a kezdetektől napjainkig 619

N. Rózsa Erzsébet: Felkelők, terroristák és az állami erőszak a szíriai konfliktusban 647

Szemle

A „Kutya” árnyékában. A tatárok és a délszláv országok
a 13. század második felében (Szmotkó Sándor) 663

Üzlet és szabály. Kereskedők és intézmények a 16–19. században (Tózsá-Rigó Attila) 666

Társadalmi egyenlőtlenségek és elégedetlenségek
a titói Jugoszláviában (Vukman Péter) 671

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

Társadalmi egyenlőtlenségek és elégedetlenségek a titói Jugoszláviában¹

Az 1980-as években Jugoszlávia súlyos gazdasági válságba esett, majd ennek következtében a gazdasági-társadalmi és idővel a nemzeti törésvonalak mentén egyaránt erősen megosztott országgá vált. E törésvonalak a történetírói megközelítésekre is hatást gyakoroltak, és befolyásolták a titói Jugoszlávia utolsó évtizedeiről és az erőszakos felbomlásáról szóló szakmunkákat. A Rory Archer, Igor Duda és Paul Stubbs szerkesztésében *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism* címmel 2016-ban megjelent tanulmánykötet e szemléletmód meghaladásaként a regionális és az etnikai különbségek, különbözőségek helyett az egy adott közösségen és osztályon *belüli* társadalmi differenciálódást és elégedetlenséget helyezi a vizsgálódás fókuszába.

A tizenegy történész és társadalomtudós (kulturális antropológus, szociológus, közgazdász) kilenc, terjedelmében és mondanivalójában egyaránt kiegyensúlyozott tanulmányt tartalmazó kötet a *Southeast European Studies* tizenkettedik részeként a nagy presztízsű angol *Routledge* kiadó gondozásában jelent meg. A Florian Bieber, a grazi Délkelet-Európa Kutatóközpont professzora szerkesztette sorozat deklarált célkitűzése, hogy meghaladja a Balkán-félsziget történetéhez kapcsolódó sztereotip, negatív és erőszakos képet. Ennek megfelelően köteteikben a térség történelmi folyamatait tágabb kontextusba helyezve, kurrens perspektívákra fókuszálva, valamint multi- és interdiszciplináris aspektust alkalmazva mutatják be, a történettudomány mellett a jog- és politikatudomány, a szociológia, az antropológia és a közgazdaságtan módszereit hívva segítségül. A jelen kötet ennek megfelelően az 1970–1980-as évek jugoszláv hétköznapijainak dilemmáira és ellentmondásaira összpontosítva (oktatási helyzet, lakásviszonyok, az életszínvonal alakulása, a társadalmi mobilizáció csatornáinak beszűkülése) az egyén és a társadalom, valamint az egyén és az állam viszonyrendszerére kíván reflektálni az újszerű és újonnan elérhető források alapján. Mindezzel a tanulmányok szerzői és a kötet szerkesztői Jugoszlávia társadalomtörténetének továbbgondolására és további tudományos vitákra kívánnak ösztönözni.

Habár a szerkesztők a tanulmányokat külön nem csoportosították egy-egy alfejezetbe, az írások sorrendje tudatos koncepcióra utal, az első négy tanulmány a jugoszláv társadalom egészére jellemző társadalmi jelenségeket, illetve azok egy-egy jellemző szegmensét járja körbe tudományos alaposággal. A szociológiából és kulturális antropológiából a Kaliforniai Egyetemen (San Diego) doktori fokozatot szerző Ana Dević a nacionalizmusok és a jugoszlávizmus fiatalokra gyakorolt hatását elemezve helyesen állapítja meg, hogy Jugoszlávia pozíciói a nemzetközi piacokon alapvetően változtak meg az 1980-as évek elejére: az ország gazdasági téren újra a perifériára került. Miközben a kedvezőtlen gazdasági és

¹ *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*. Eds.: Archer, Rory–Duda, Igor–Stubbs, Paul. London–New York, Routledge, 2016. 198 p.

pénzügyi folyamatok kielezték a regionális különbségeket és a tagköztársaságok közti ellentéteket, különösen a fiatalabb generációkra gyakoroltak kedvezőtlen hatást: az évtized végére a munkanélküliek 70 százaléka a 27 év alattiak köréből került ki. Identitáskeresésük azonban nem feltétlenül és nem azonnal manifesztrálódott az egymást kizáró nacionalizmusokban, sokkal inkább egyfajta jugoszláv tudat kialakulását eredményezte.

Dević fenti állítását három példa részletes bemutatásával támasztja alá. Egyrészt, a populáris kultúrában egyre népszerűbbé váló rockbandák gyorsan bővülő piaca a köztársasági határokon átnyúló, pánjugoszláv hálózatok kialakulását eredményezte, a zenészek is büszkén jugoszlávként definiálták magukat (lásd az ikonikus *Bijelo dugme* és *Zabrajeno pušenje* együtteseket). Másrészt, míg 1971-ben mindössze 200 ezren vallották magukat jugoszlávnak, a tíz évvel későbbi népszámláláson már 1,2 milliónyian, az 1985-ös közvélemény-kutatás becslése szerint 1,5 milliónyian – főképpen az etnikailag vegyesen lakott bosznia-hercegovinai területeken és a városok fiatalok. A tanulmány szerzője mindezt a Jugoszláv Kommunista Szövetségének vezetőségében megnyilvánuló, a jugoszlávizmussal egyre inkább ellenséges megnyilvánulásokra adott reakciókkal is összefüggésbe hozza. Harmadrészt, az 1980-as évek közepén végzett közvélemény-kutatások arra is utalnak látszanak, hogy a lakosság abszolút többsége (90 százalék) jónak vélte az interetnikus kapcsolatokat. Sőt a szövetségi vezetés gazdasági reformjait még az évtized végén is hasonlóan magas arányban támogatták (Horvátországban és Szerbiában 70 százalék, Bosznia-Hercegovinában 90 százalék). Az etnikai feszültségeket a mindennapi életben az 1980-as évtized végéig nem érzékelték, bár a párt- és állami vezetés ezzel ellentétes nyilatkozatairól természetesen tudomással bírtak. A kialakult gazdasági nehézségekért a „másik” etnikai csoport vádolása a médiában csak 1987–1988 fordulóján vált domináns témává – mindez a recenzens szerint két 1986-os eseménnyel, az úgynevezett *akadémiai memorandum* kiadásával és Slobodan Milošević szerbiai pártvezetővé választásával is összefüggésben állhatott. A nacionalizmus hirtelen előtérbe kerüléséért a felelősséget Dević nagyrészt az értelmiség hozzáállásában látja, miközben „rémisztő iróniaként” értékeli, hogy mindez akkor történt, amikor a fiatal generációk önazonosságukat egyre növekvő mértékben a transznemzeti és a pánjugoszláv eszmékben találták meg (Dević, Ana: *What nationalism has buried: Yugoslav social scientists on the crisis, grassroots powerlessness and Yugoslavism*).

A jugoszlávizmus közös identitásteremtő lehetőségeit és az egymást kizáró nacionalizmusok közösségromboló hatását bemutató írást Brigitte Le Normand tanulmánya követi, amely a vendégmunkások mint transznacionális jugoszláv munkásosztály egyes aspektusait járja körbe. A kanadai történész a jugoszláv vendégmunkásokat (*gastarbajteri*) olyan diverz hátterű csoportként definiálja, amely hasonló közös tapasztalattal és a fennálló jugoszláv rendszer hitelére káros hatású frusztrációval rendelkezett. Helyesen állapítja meg, hogy a vendégmunkások intézménye kezdetben hasznos szerepet töltött be a társadalmi feszültségek levezetésében, később azonban már a szocialista berendezkedés erózióját okozta, tekintve hogy reális alternatívát kínált a hivatalos gazdasági modellel szemben, az egyén szintjén pedig olyan vágyakat indukált, amelyeket a jugoszláv állam már nem tudott kielégíteni. A recenzens újszerűnek értékeli, hogy Le Normand a levéltári források és az oral history módszerén túl a Jugoszláv Filmarchívum 1964–1982 közötti filmjeit is bevonta elemzése tárgyába, sőt azokat a portugál filmművészet hasonló tematikájú alkotásaival is párhuzamba állította. A jugoszláv rendezők egyébként a vendégmunkásokat általában önző, túlonat ambiciózus, a jugoszláv társadalomra veszélyes elemekként ábrázolták, bár a rendszerkritikusabb munkák érzékeltették áldozatvállalásaikat és burkolt rendszerkritikát is megfogalmaztak, összességében azonban egyáltalán nem sikertörténetként jelentek meg (Le Normand, Brigitte: *The gastarbajteri as a transnational Yugoslav working class*).

Rory Archer tanulmányában a társadalmi egyenlőtlenségek egy újabb jellemző megnyilvánulására, az 1980-as évek belgrádi lakásviszonyaira hívja fel az olvasó figyelmét. A magyar olvasó számára legkönnyebben talán tanácsi lakásokként értelmezhető társadalmi tulajdonú ingatlanokból ugyanis éppen az azokat építő és szegényebb munkások részesültek legkevésbé, maga a kiutalás módja pedig a korábban is meglévő patrónus-kliens viszonyrendszert rögzítette. Miközben Belgrád lakásainak megközelítőleg fele volt társadalmi tulajdonban, abban csak a fővárosi munkásosztály fele lakott (a szakképzetlenek 20 százaléka, a szakmunkások 22 százaléka), szemben a politikai vezető állásokat betöltők 80 százalékaival, sőt ez utóbbi réteg gyakran saját második ingatlanal, magánlakással is rendelkezett (amelyet busás áron munkásoknak adott ki, a törvényesség határát súrolva, albérletbe). A társadalmi tulajdonú lakások esetében – a fentiekből egyértelműen következően – földrajzi elkülönülést is megfigyelhetünk: míg a gazdasági, a társadalmi és a politikai elit lakta negyedekben 70–90 százalékos volt az arányuk, a hagyományosan munkásnegyedekben az ingatlanoknak mindössze 38–45 százalékát alkották. Miközben számos példán keresztül rámutat a rendszer nagyszámú ellentmondására, Archer többször, egyébként helyesen, jelzi, hogy a fenti anomáliák nem csak a főváros esetében voltak megfigyelhetők, és a problémát a korszak társadalomkutatói is észlelték, de érdemi megoldás nem született. Sőt, a városi lakásépítés lelassulása mellett a növekvő városba áramlás csak tovább súlyosbította a helyzetet, így az 1970–1980-as évek fordulójától a városokban többen laktak szegényebb körülmények között, mint a falvakban. A kontrasztot pedig a tengerpartokon, hegyi nyaralóhelyeken épült számos nyaraló (*vikendica*) még inkább láthatóvá tette (Archer, Rory: *'Paid for by workers, occupied by the bureaucrats': housing inequalities in 1980s Belgrade*).

Az általánosabb témákat követően három tanulmány az etnikai alapú elkülönülés (*ethnicised differentiation*) témaköréből villant fel egy-egy példát. Julija Sardelić, a firenzei European University Institute posztdoktora a roma kisebbség sajátos helyzetét vizsgálja. Mint ismeretes, a romákat Jugoszláviában etnikai kisebbségként tartották számon, integrációjukra viszonylag nagy hangsúlyt helyeztek, mindez azonban Sardelić szerint nem jelenti azt, hogy tisztán etnikai fogalmakkal le lehetne írni a jugoszláv társadalomban betöltött helyzetüket. Úgy véli, hogy a kisebbséget gazdasági-társadalmi és etnikai egyenlőtlenségek egyaránt sújtották. Mintegy esettanulmányként, a szlovéniai lapok cikkeit elemezve arra a következtetésre jut, hogy a romákra nemcsak etnikai, hanem kulturális értelemben is *másként*, deviáns, problémás csoportként tekintettek; gazdasági-társadalmi helyzetüket „roma életmódként” kulturálisan újraértelmezték. A jugoszláviai romák a látszólagosan kedvező helyzet ellenére azonban még etnikai értelemben sem foglaltak el más kisebbségekkel összehasonlítható pozíciót, Jugoszlávia felbomlását követően pedig még rosszabb helyzetbe, az állampolgársággal nem rendelkezők státuszába kerültek (Sardelić, Julija: *Roma between ethnic group and an 'underclass' as portrayed through newspaper discourses in socialist Slovenia*).

Isabel Ströhle egy gazdasági értelemben szintén alsóbbrendű társadalmi osztály (*underclass*), a koszovói falusi albánok kérdéskörét vizsgálja. Tanulmányában rámutat arra, hogy a modernizáció éppen akkor érte el ezt a meglehetősen elszigetelt réteget, amikor Jugoszlávia egyre súlyosabb gazdasági és társadalmi válságba került. Az albánkérdés kiéleződésének és az etnikai radikalizálódás egyik okát a Regensburgi Egyetem kelet- és délkelet-európai történelmével foglalkozó tanszékének előadója ebben látja. Alátámasztani látszik ezt az is, hogy az 1990-es évek albán ellenállási mozgalmi területileg éppen a gazdaságilag leginkább elmaradott vidékeken voltak a legerősebbek (Ströhle, Isabel: *Of social inequalities in a socialist society: the creation of a rural underclass in Yugoslav Kosovo*).

Goran Musić egy lokális közösség, Belgrád Rakovica negyedének munkásságának radikalizálódásán keresztül a szerb nacionalizmus felerősödéséhez szolgál fontos mikroszintű vizsgálatokkal. A szerző több helyen pontosítja a szerb munkásmozgalom és a Szerbiai Kommunista Szövetsége közt meglévő, eddig kevésbé árnyaltan elemzett kapcsolatot, miközben rámutat a mikroszinten, a gazdasági reformok kapcsán folytatott vállalati viták és a makroszinten, Jugoszlávia alkotmányos berendezkedéséről folyó viták összetett kapcsolatára. Való igaz, hogy a spontán szerveződő 1988. október 4-i tüntetésen a rakovicai munkások egyedül Slobodan Miloševićet nem fűtyülték ki, de nem automatikusan és nem minden rezerváltság nélkül sorakoztak fel a támogatói sorában. A munkásosztály és a szerb nemzet – a médiában megjelenő sematikus kép ellenére – a hivatalos pártnyelvben csak az 1990-es évek elejére vált egymás szinonimájává (Musić, Goran: *They came as workers and left as Serbs: the role of Rakovica's blue-collar workers in Serbian social mobilisations of the late 1980s*).

A kötet zárásaként egy-egy tanulmány erejéig a szerzők a populáris kultúra és a fogyasztói társadalom témakörét járják körbe. Ana Hofman és Polona Sitar az 1970–1980-as évek celebjeinek világába kalauzolja el az olvasót, és megismertet a különösen a városba áramló falusi népszerűség körében népszerű, a népzene és a popzene elemeit ötvöző zenei stílus (a későbbi *turbofolk*) énekesnőinek ambivalens társadalmi státuszával, önképével és felemelkedési stratégiáival. A giccsbe hajló műfaj sztárjai egyszerre szimbolizálták a szocialista egyenlőség nőideálját és a sikeres kapitalista vállalkozó figuráját, pontosabban fogalmazva mindkét elvárásnak meg kellett felelniük. Mindez komplex és rugalmas alkalmazkodási stratégiák követésére ösztönzött. Egyéni társadalmi státuszuk emelkedésével identitásuk és önpozicionálásuk is jelentősen módosult, miközben egyfajta kortárs tündérmese hőseiként az egyébként éppen ekkor jelentősen átalakuló és saját identitását kereső társadalom mítoszait és ideáit is megtestesítették (Hofman, Ana–Sitar, Polona: *Buy me a silk skirt Mile! Celebrity culture, gender and social positioning in socialist Yugoslavia*).

Igor Duda a turizmus, a fogyasztói kultúra és a haladásba vetett hit kérdéskörét boncolgatja az 1969–1971 között futó, a jugoszláv társadalom elé görbe tükröt tartó *Naše malo misto* (Kisvárosunk) tévésorozat részeinek elemzésével. Az elképzelt dalmáciai város lakói egy-egy tipikus jugoszláv személyiséget formáznak meg, a humor, a satíra és az ironia segítségével olyan mindennapi életjelenetekkel foglalkoznak, amelyek a magyar olvasó számára is ismertek lehetnek (a béremelés kérdése, a munkásüdülők nyújtotta olcsó üdülési lehetőség és a társadalmi szocializáció, a nyaralóhelyek szegényes infrastruktúrája, a külföldi, jelen esetben olaszországi bevásárlás és a könnyen korrumpálható határőr figurája – hogy csak néhányat említsék). Mindezek révén a tanulmányban a jugoszláv – és talán nem csak a jugoszláv – társadalom korabeli kispolgári aspirációit ismerhetjük meg, eleveníthetjük fel (Duda, Igor: *When capitalism and socialism get along best: tourism, consumer culture and the idea of progress in Malo misto*).

A kötetet olvasva pedig a szerzők és a szerkesztők együttes célkitűzésének megfelelően fontos adalékokkal gazdagodnak a titói Jugoszlávia késői időszakára és annak társadalmára, társadalmi rétegzettségére vonatkozó ismereteink. Mindeközben az újszerű források beemelésével az egy adott társadalmi osztályon és közösségen belüli differenciálódással, az egyéni és közösségi stratégiák, útkeresések dilemmáival, problémáival is szembesülünk. A mikroszintű vizsgálódásokból a kötet végére egy jugoszláv öszkép is kirajzolódik.

Vukman Péter*

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem BTK Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszékének habilitált egyetemi adjunktusa (6722 Szeged, Egyetem u. 2.).

CONTENT

From Assyria to the Syrian Statehood: Dilemmas and Crossroads (László Bíró)	505
<i>Studies</i>	
Steve Tamari: Arab National Consciousness in Early Modern Syria	511
Máté Horváth: The Heterodox Religious Communities of Syria	523
Péter Ákos Ferwagner: The Shock of the French Colonial Rule in the Middle East: The Great Syrian Revolt, 1925–1927	545
Dániel Sógor: Syria – an Old-New Pathfinder Country	575
Zoltán Sz. Bíró: The Soviet Union and Russia in the Middle East	597
Gergely Varga: Relations between the United States and Syria from 1946 to the Present	619
Erzsébet N. Rózsa: Insurgence, Terrorism, and State Violence in the Syrian Conflict	647
<i>Book Reviews</i>	
The Tartars and the South Slavic Countries in the Second Half of the 13 th Century (Sándor Szmutkó)	663
Interests and Rules: Merchants and Institutions in the 16–19 th Centuries (Attila Tózsza-Rigó)	666
Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism (Péter Vukman)	671

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2017-es évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap